

СПІВВІДНЕСЕНІСТЬ СЕМАНТИКИ АФІКСОЇДА З ЛЕКСИЧНИМ ЗНАЧЕННЯМ АФІКОЇДНОГО ДЕРИВАТА

На цей час розвитку вітчизняного мовознавства лише почали досліджувати словотвірну і лексичну семантику, внутрішню структуру афіксоїдних дериватів, мотивацію їх компонентів з відповідними синтаксичними конструкціями.

А. Ю. Фомін, досліджуючи семантику афіксоїдних дериватів, зазначав, „що існують складніші зв'язки між значенням етимона та терміноелемента, з одного боку, між значенням терміноелементів і складеного терміна, – з другого, з третього – між значенням терміна та його складових і поняттям, а також складніші зв'язки значень у межах словотвірних і парадигматичних рядів, – зв'язки, опис і пояснення яких не може обмежитися лише „розпізнаванням” і „декодуванням” [6, с. 96]. Ці зв'язки справді є складними, бо не завжди значення слова випливає зі значення префіксоїда чи суфіксоїда. А тому трапляється так, що афіксоїди беруть участь у творенні дериватів різних лексико-семантичних груп.

О. С. Кубрякова неодноразово наголошувала на тому, що складні слова мають свої особливості, оскільки будуються вони як синтаксичні структури шляхом оформлення типів зв'язку, а не як морфологічні структури простих слів через уточнення семантики їхніх складників.

Для дослідження семантики композитів польський мовознавець В. Дорошевський запропонував метод перифраз. Цей метод використано у працях З. М. Волоцької, Н. Ф. Клименко, О. С. Кубрякової, О. І. Моїсєєва. Він передбачає розкриття значень складних слів через „синтаксичну паралель, що визначає у дериваті логічно впорядковане відношення між членом, окресленим суфіксом, і тим, що окреслює слово (деривативна основа), та членами перифрази” [1, с. 51]. Так, дериватові *риб-о-лов* відповідає перифраза „той, хто ловить рибу”. Перифразування дає змогу розкрити лексичне значення деривата через семантику компонентів, а також встановити узагальнене, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів значення, тобто словотвірне значення. У випадку афіксоїдів – класифікаційне значення. За цією моделлю об'єднують із семою „той, хто ловить когось (щось)” слова у словотвірний тип, наприклад:

китолов – той, хто ловить китів; людолов – той, хто ловить людей; забирає їх у полон; краболов – той, хто ловить крабів тощо.

Унаслідок цього можна визначити не лише деривативну основу композита, а і його значення. А тому „словникові статті відіграють значну роль в описі словотворчої семантики, коли стоїть завдання словотворчо витлумачити похідне слово, так подати його дефініцію, щоб до неї входила як складова частина значення мотивуючого слова” [1, с. 53].

Кожен афіксоїдний дериват, що інтерпретується перифразою, фактично співвідноситься зі словосполученням. На думку Н. Ф. Клименко, „такий підхід при доборі перифрази дає змогу виділити мотивовані, напівмотивовані та немотивовані деривати” [1, с. 52]. До мотивованих будуть належати слова, що вільно трансформуються в речення на зразок *людинолюб – той, хто любить народ*. Прикладом напівмотивованості будуть виступати лексеми, у перифразуванні яких необхідно брати слова, яких немає в основі деривата *місяцехід – самохідний апарат для дослідження поверхні Місяця*. У немотивованих дериватів значення слова пояснюється іншими словами, наприклад, *нектаронос – квіткова рослина, що виділяє нектар; льодохід – рух льоду за течією річки під час її скресання; маслороб – 1. Фахівець із маслоробства; 2. Робітник, який працює на маслоробні*.

О. І. Моїсєєв також пропонує семантику новоутвореного слова досліджувати за допомогою словотвірної перифрази. На його думку, словотвірна перифраза – це словотвірне тлумачення, словотвірна семантизація похідних слів. Вона складається із узагальненої (категорійної, займенникового типу: *той, хто*) і конкретизувальної ознаки. Наприклад, *кашовар* (видове) і перифраза – *той, хто варить кашу* (родове). Отже, за цим методом правильно утворена перифраза дає змогу встановити регулярний формант.

Використання методу перифраз, а також аналіз словникової статті дає змогу встановити відповідність між формальною та семантичною похідністю слів, бо „з одного боку, вони виявляють більшу порівняно з морфологічно простими словами відмінність між морфемною і словотвірною структурами, з другого – у них за зовні схожим співвіднесенням з подібними (такими, які демонструють подібний синтаксичний зв’язок компонентів) словосполученнями приховані нетотожні семантичні їх відношення, зумовлені індивідуальними лексичними значеннями поєднаних у

словосполучення складників різного роду конотаціями” [1, с. 54]. Наприклад, іменник *книгознавець* і *краєзнавець* співвідносяться із словосполученням *знати книги* і *знати край*, але з різними перифразами – *фахівець з книгознавства* і *той, хто досліджує історію, географію, етнографію певної місцевості*. Чи, наприклад, складні слова *людинознавець* і *матеріалознавець*, які співвідносяться з такими реченнями та словосполученнями: *той, хто добре знає, розуміє людину, її почуття, думки, тривоги, її світ (про письменників)* і *фахівець із матеріалознавства*.

Отже, видається правомірним розв’язувати питання семантики афіксоїдних дериватів через семантику словосполучень (речень), адже більшість із новотворів утворені на основі синтаксичних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. К. :Наукова думка, 1984. 252 с.
2. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений слова: Семантика производных слов М. : Наука, 1981. 200 с.
3. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование. М. : Наука, 1965. 78 с.
4. Волоцкая З. М. Семантическая классификация и способы образования отименных глаголов. *Структурная типология языков*. 1966. С. 165–181.
5. Моисеев А. И. Словообразование современного русского языка : учебное пособие. Л. : ЛГУ им. А. А. Жданова, 1985. 90 с.
6. Фомін А. Ю. Шляхи опису семантики термінів-комполітів греко-латинського походження. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2005. Випуск № 46. С. 95–103.